

Rajko Nahtigal – portret klasičnega slavista

Neža Zajc

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

Prispevek prek različnih gledišč prikaže tako raziskovalno kot biografsko pot Rajka Nahtigala kot enega poslednjih »klasičnih slovanskih filologov«. Predstavljene so različne metode, s katerimi je obravnaval slovansko pismenost od začetkov do časov razvoja slavistike kot znanosti, ki segajo na področja kulturne zgodovine, sociolingvistike, liturgike, literarne zgodovine in poetike slovanskih književnosti. Kot take presegajo ozko lingvistično obravnavo in zaradi njih so Nahtigalove študije še danes aktualne ne le za raziskovalce starocerkvenoslovanske pismenosti, temveč tudi za preučevalce ostalih slovanskih jezikov in književnosti. V pričujočem besedilu so tudi prvič objavljeni nekateri rokopisni odlomki korespondenčnega gradiva, ki deloma osvetlijo tudi poglobljeno osebnost Rajka Nahtigala.

Ključne besede: starocerkvenoslovanščina, ruščina, stara slovenščina, slovanska filologija, stare verzne molitve, Brižinski spomeniki, sveta brata Ciril in Metod

Uvodne besede

Kakor je bil Izmail Ivanovič Sreznjevski prvi ruski profesor slavistike, tako je bil Rajko Nahtigal prvi profesor slovanske filologije na ljubljanski univerzi. V svojem univerzitetnem in znanstvenem delu je združeval znanje slovanskih jezikov s klasično filologijo. A če je Vatroslav Jagić *Zgodovino slovanske filologije* zasnoval po načelu sistematičnosti, kritičnosti in enciklopedičnosti, ki naj bi »verodostojno odražalo /.../ sodobno stanje znanosti z vsemi njenimi luknjami in pomanjkljivostmi« (Jagić 1910:V), je Rajko Nahtigal svoj pregled slovanske filologije vpel v metodološko zgoščeno študijo, s katero je dojemanje slovanske filologije uvrstil ob ideje najstarejših grških mislecev o jeziku, kot so bili Sokrat, Platon, Eratosthènes in Homerjev komentator Aristarh (Nahtigal 1949:5–6). Na ta način je začrtal tisto klasično razsežnost slovanske filologije, h kateri bi slednja morala težiti, in ki jo je raziskovalec pogrešal kot nujno podstat slehernega ožjega jezikoslovnega preučevanja na področju slovanske pismenosti. Slednja bi se skupaj s tradicijo dunajske šole namreč morala gojiti tudi v slovenskem prostoru. Nahtigalova prizadevanja dokazujejo, da je bil vtis, da klasična slovanska filologija izumira, ne le v slovenskem prostoru ampak v znanstveni slavistiki nasploh, pravzaprav vedno prisoten (prim. Kolarič 1948:100).

Brižinski spomeniki in Sinajski evhologij

Pristop k slavistiki in preučevanju najstarejših spomenikov more biti ponazorjen z razdelitvijo raziskovalcev *Brižinskih spomenikov*, ki jo je nazorno opravila Martina Orožen, v dve skupini, med katerimi je uvrstila v drugo, nazorsko širšo in znanstveno temeljitejšo skupino naslednje tri slaviste, Franca Grivca, Aleksandra Vasiljeviča Isačenka ter Rajka Nahtigala (Orožen 1996:21, 22). Omenjenim slavistom pa je bilo skupno več kot to, da so bili vsi trije rusisti, filologi in slavisti – njihove študije so se dopolnjevale v točno določeni obravnavi *Brižinskih spomenikov*, in sicer v opazovanju, ki je vključevalo kulturnozgodovinsko, sociolingvistično in nazorsko-teološko razsežnost. Podobno kot pred njimi že J. Kopitar in F. Miklošič so vsi trije slavisti s svojimi raziskavami potrjevali stik *Brižinskih spomenikov* in ciril-metodovske dejavnosti v Panoniji (Orožen 1996:22). Tako kot I. Grafenauer sta tudi Rajko Nahtigal in Franc Grivec pokrajino delovanja Cirila in Metoda opredelila kot Panonijo skupaj s Karantanijo, ki je kot taka predstavljala enotno misijonsko področje (Orožen 1996:24) širjenja nove slovanske liturgije.

Vendar je A. V. Isačenko preveč razburil slovenske slaviste s sporno izdajo *Brižinskih spomenikov*, da bi bil njegov znanstveni domet neoporečen, prav tako Franc Grivec s svojimi teološko-patrističnimi študijami ni nikdar povsem ustrezal kriterijem tedanjih slovenističnih raziskav,¹ medtem ko je Rajko Nahtigal s historično dosledno² metodo pritegnil pozornost slavistične javnosti še desetletja pozneje tudi zato, ker je s svojimi razpravami odpiral vprašanja in teme, ki so vezana bodisi na vsebinske in tekstološke raziskave bodisi na zgodovinske (sociološko-politične), kanonične (cerkvenopravne) in zgodovinsko-liturgične raziskave. Poleg tega je Nahtigal (v nasprotju z Isačenkom in Grivcem) s svojo metodo sistematičnega raziskovanja jezika *Brižinskih spomenikov*, s katero je nadaljeval nedosledno izpeljana opažanja Stanislava Škrabca, zgolj še poudaril slovenski značaj *Brižinskih spomenikov* (Pogorelec 1977:389, 390, 293).

Z etimološko-filološkim pristopom, ki je morda najbolj očiten v treh razpravah, objavljenih pod skupnim naslovom *Starocerkvenoslovanske študije*, v katerih je

1 Vredno je poudariti, da sta se tako R. Nahtigal kot tudi F. Grivec zavedala medsebojnih strokovnih navezav in dopolnjevanj, kar je pomembno gradilo ne samo njuno znanstveno informacijo, temveč tudi širšo sporočilnost njunih slavističnih študij. Nahtigal je na primer Grivčevo teološko-patristično metodo v slovanski filologiji imenoval kar nova »šola« (prim. Nahtigal 1942:108), upošteval pa je tudi Grivčev prevod kritičnega mesta v Metodovem Žitju (Nahtigal 1949:30, op. 75). Grivec je navajal Nahtigala kot enega redkih izmed svojih slovenskih somišljenikov: »Vsi poznavalci stare cerkvene slovanske književnosti od Vostokova do Jagića, Lavrova in Nahtigala soglašajo, da so frisinškim spomenikom vtisnjeni sledovi cerkvene slovanščine.« (Grivec 1942:9.)

2 V tem pogledu je povedno navesti besede A. V. Isačenka, ki je v pismu F. Grivcu 16. 11. 1947 omenil, da se mu zdi Nahtigalova knjiga *Ruski jezik* (verjetno gre za izdajo, ki jo je Nahtigal skromno naslovil *Ruski jezik v poljudnoznanstveni luči* /Nahtigal 1946/) »preveč historična« (pismo je deloma objavljeno v Zajc 2015:43). Prim. tudi Derganc 2002.

Nahtigal pokazal na izposojenke iz starovisokonemščine v stari moravsko-panonski krščanski terminologiji (Nahtigal 1936:11, 14–15), je ostal spoštovana stalnica mednarodne slavistike ne samo prek navezovanj na njegove raziskave, temveč so njegove metode postale predmet ponovnih preučevanj, novega navdih in spodbud za odkrivanje novih vprašanj ter razreševanje težav, povezanih z najstarejšo slovansko pismenostjo. V izdaji in spremni študiji *Sinajskega evhologija* je predstavil trdne dokaze za črpanje izrazov in besednih zvez pri prevodu svetobavarske molitve (Pentkovski 2014:76), in sicer v molitvi ob »Vstopu v cerkev«, kjer je našel sledi besednih zvez iz panonsko-karantanskega jezika in jezikovnega območja, ki jih je mogoče opazovati tako v tretjem *Brižinskem spomeniku* kot tudi v *Sinajskem evhologiju* (Nahtigal 1942, 2:209). Prav liturgični značaj *Brižinskih spomenikov*, na katerega nujnost preučitve je opozoril Nahtigal, je namreč tisto področje, ki še danes ostaja nedorečeno in kot tako predmet številnih tujih raziskav (Pentkovski 2014:38), saj dokazuje zlasti soobstoj takratnih sočasnih različnih cerkvenih središč v procesu pokristjanjenja podalpskih etničnih območij. Vsebinski opis M. Smolika v zadnji izdaji BS (Smolik 2004:15), ki je resda za vodilo upošteval Nahtigalovo pobudo za podrobnejšo raziskavo arhiva freisingškega škofa Abrahama, danes več ne zadošča docela, saj zahteva dopolnitev o dokončni opredelitvi vloge in pomena, ki ju je tedaj imelo bogoslužje v slovenščini kot ljudskem jeziku za krst, izpoved grehov, osnovne molitve Credo in Očenaš ter za patristične homilije oziroma poučno-katehetične govore med mašo (Pentkovski 2014:36; Zagiba 1971:104–124). Popis posameznih enot (vsega skupaj 73, od tega jih ostaja 26 še neraziskanih) latinskega kodeksa, ki naj bi bil last škofa Abrahama, pa kaže na nekatere dogmatično-bogoslužne izpostavke, ki so bile tedaj močno zastopane in aktualne tudi v tradiciji Vzhodne cerkve. Na tem mestu bi omenili le nekaj vsebin, ki bi terjale strožjo,³ predvsem natančnejšo kulturnozgodovinsko osvetlitev v stoletju, ki je neposredno sledilo problematičnemu 9. stoletju, ko sta ne samo Ciril in Metod utemeljevala legitimnost slovanske liturgije, temveč so cerkev prevevali najostrejši teološko-dogmatični spori med Vzhodom in Zahodom, ki so vodili do razkola leta 1054. Med njimi so naslednji: odlomek govora o ključnem vprašanju izhajanja Svetega Duha (prim. »govor o prihodu«, Smolik 2004:13), ki je z latinskim dodatkom k osnovnemu veroizpovednemu obrazcu »Simbolu vere« (lat. Credo), kontroverznem lat. filioque, v začetku 9. stoletja (Siecinski 2010:95), in posledičnem izpostavljanju liturgičnega pomena epikleze v Vzhodni cerkvi bistveno zamajalo krščansko enotnost; vez (omemba) s cerkvenim delovanjem Leona I., pomembnim za poznejši bizantinski teološki jezik (na primer v hagiografsko-kronikalnem opusu Simeona Metafrasta, gl. Metaphrastes 1971:50–52),

3 Žal podrobnejša obravnava presega okvir tega prispevka.

pogosto citiranim tudi v starocerkvenoslovanski pismenosti istega časa, kakor se beleži nastanek Brižinskega kodeksa v slovenščini; besedilo o izobčenju (anatem), v freisingškem kodeksu še nedatirano in anonimno, prav tako pomembno v vzhodni pravoslavni dogmatski tradiciji; govor za praznik Jezusovega Darovanja v templju, istovetnim z Marijinim očiščenjem, praznikom, ki se je v Rimu za časa Cirila in Metoda obhajal v cerkvi Santa Maria Maggiore (Leksikon 1979:495), kjer sta sveta brata leta 868 prvič vodila bogoslužje v slovanskem jeziku po tistem, ko je papež Hadrian II. blagoslovil slovanske bogoslužne knjige (Grivec 1927:61). Ta kanonična norma se je nahajala v vsebini pisma rimskega pontifikata slovanskim knezom Rastislavu, Svetopolku in Kocljju, kot se to omenja v razširjeni redakciji slovanskega prevoda tega besedila (Lavrov 1930:73–74). Rajko Nahtigal je bil torej tisti, ki sicer medsebojnega – izključno jezikovnega – stika med fonološko razmeroma doslednim zapisom cirilo-metodovskega jezika in glasoslovno ohlapnim zapisom jezika Brižinskih spomenikov ni mogel niti ni hotel zanikati, zato pa se je zaradi tovrstnega spornega dotikanja obeh tedaj nastajajočih tradicij (tako kontinuitete slovenskega obrednega jezika, ki je vplivala na nadaljnjo vzpostavitev pesniške tradicije (Mikhailov 2001:57), kot tudi vse nadaljnje zgodovine starocerkvenoslovanske tradicije) toliko bolj zavedal pomembnosti razrešitve tega stika, kakor ga le-ta ima za slovensko kulturno, jezikovno in slovstveno zgodovino (prim. Pogorelec 977:398). V znanstveni izdaji *Sinajskega evhologija* je Nahtigal izpostavil, da ena spovedna molitev v spovednem obredu predstavlja starocerkvenoslovansko predelavo moravsko-panonskega prevoda starovisokonemške spovedne molitve, ki je razvidna tudi v tretjem Brižinskem spomeniku, medtem ko je v isti obred vključena homilija Klimenta, ki izpričuje močno navezanost na drugi Brižinski spomenik (Nahtigal 1941:XXV). Danes še vedno nepojasnjena povezava med *Sinajskim evhologijem* in *Brižinskimi spomeniki* je Nahtigalu pomenila izhodišče za nadvse zanimivo osvetlitev neke razsežnosti slovenske kulturne zgodovine, ki sicer ni imela nadaljevanja, pomembno pa opredeljuje položaj slovenščine znotraj kompleksne zgodovinsko-politične situacije na prehodu iz 10. v 11. stoletje, ko so bili zapisani tako *Brižinski spomeniki* kot tudi *Sinajski evhologij*. Nahtigalova izdaja *Sinajskega evhologija*, ki sicer ne zadošča oznaki kritične izdaje, predstavlja še danes temeljno razpravo za vsakega primerjalnega slavista in preučevalca najstarejše slovanske pismenosti. S to izdajo je bila »postavljena nova panonska teorija eksistence nekega starocerkvenoslovanskega (v ožjem smislu) karantansko-panonskega pismenstva pred starocerkvenoslovanskim na Moravskem in v Panoniji« (Nahtigal 1941:XXV). Že omenjena hibridna spovedno-molitvena praksa, ki je deloma prevedena iz nemščine deloma dopolnjevana s slovanskim prevodom latinskega penitenciala (Nahtigal 1942:177–244, 319–330),

je bila umeščena v Sinajski evhologij zaradi zgodovinsko-političnih okoliščin in ne odraža narave spomenika v celoti, saj ta vsebuje molitve osebnega in skupnega bogoslužja bizantinskega obreda (Pentkovski 2014:88–89).

Da bi поблиže mogli razumeti načela in sredstva raziskav nekaterih slavistov, se je Rajko Nahtigal zavedal, da ni pomembno zgolj golo sprejemanje njihovih dosežkov, temveč tudi seznanjenje z njihovimi raziskovalnimi smernicami in pobudami. Nahtigal je namreč izhajal tudi iz premise, ki jo je zapisal tik pred zaključkom *Uvoda v slovansko filologijo*:

»Vsako vedo pa mora spremljati seveda tudi kritično usmerjena zgodovina vede. Tako mora tudi zgodovina slovanske filologije predstaviti njen postanek in razvoj v vsem njenem sistemu, reševanje in naraščanje problemov, podprto in pojasnjeno z biografskimi in bibliografskimi podatki. A viri so ji ne le študij znanstvenih del, temveč tudi življenjepisi znanstvenih delavcev in z obojim v zvezi tudi njihove korespondence, katere so zlasti za prvo dobo slovanske filologije prvovrstne važnosti in katerih izdaja se stalno veča.« (Nahtigal 1949:50.)

K Nahtigalovi metodi

Ozadje Nahtigalovega dela more biti zato približano tudi s podatki iz znanstvenikove osebne korespondence in biografije, s katerimi bomo dopolnili popis Nahtigalovih korespondentov iz leta 1977 (Jakopin 1977:119–135) z namenom, da bi pokazali širino raziskovalčeve osebnostne poglobljenosti v slovanske študije. Gotovo je Nahtigalovo študijsko in akademsko pot najbolj zaznamovalo bivanje (med letoma 1900 in 1902) v Rusiji, kjer je svojim raziskavam našel podlago in recepcijski kontekst, pa tudi ploden odziv, saj je kmalu pridobil svoj zvesti krog bralcev in tudi poslušalcev. V Moskvi in Peterburgu je namreč imel niz predavanj, ki so bila dobro obiskana. Tam se je seznanil z vodilnimi ruskimi slavisti, s katerimi je ohranjal stike vse svoje življenje predvsem prek pisemskih vezi. V Rusiji pa je Rajko Nahtigal izoblikoval tudi svojo strokovno precizacijo, in sicer usmeritev v slovansko filologijo, ki je odtlej postala njegova specializacija.⁴ Leta 1902, ko je Jagić dobil naročilo sestaviti *Zgodovino slovanske filologije*, je bil Nahtigal kot mlad študent dunajske slavistike že dve leti njegov slušatelj in eden od njegovih najbolj zvestih učencev, ki je v svojih raziskavah zaobsegel tudi južnoslovanske razsežnosti slovanske filologije. Istega leta je Nahtigal namesto Matije Murka, ki je odšel za univerzitetnega profesorja v Gradec, na Dunaju dobil mesto učitelja ruščine na Zavodu za vzhodne jezike, docenta za ruski jezik na Eksportni akademiji ter lektorja ruščine v okviru Seminarja za zgodovino vzhodne Evrope in Seminarja za slovansko filologijo. Leta 1913 je postal profesor in bil istega leta imenovan

4 V Rusiji še danes ni slavistov kot absolventov izobrazbe posebne smeri, temveč so za slaviste imenovani tisti filologi, ki so specializirani za slovanske jezike oziroma za katerikoli slovanski jezik.

za izrednega profesorja slovanske filologije s posebnim poudarkom za slovenski jezik in književnost na Univerzi v Gradcu.⁵ M. Murku, ki ga je Rajko Nahtigal v pismih nagovarjal z »mnogospoštovani gospod profesor« in je zanj predstavljal tudi založnika (urednika, izdajatelja), je v pismu z Dunaja, 21. januarja leta 1913, naslovljenem v Gradec, pisal o svojem delu, povezanem z obsežno razpravo (»prek sto tiskovnih strani«) o glasoslovju ruskega jezika, ki je izšla šele skoraj desetletje za tem (Nahtigal 1922). V tem pismu je Nahtigal – tako se zdi – razkril tudi pomembno raziskovalno metodo, ki je že tedaj vzbudila zanimanje V. Vondráka:

»Zakasnilo je pisanje tudi to, da so se mi vedno novi rezultati pojavljali v perspektivi. O njih sem pravil mej dr. prof. Vondráku, ki se mu zdijo zelo zanimivi. /.../ Gotovo pa se je moja stvar tako razrasla, da bi prav lahko izšla v treh delih: 1) naglas pri oblikah 2) v besedotvoritvi in 3) občeslovanski del. Prvi del, ki bo obširen in bo imel precej novih rezultatov, boste imeli že v febr. gotovo v rokah, da, morda že tudi drugi, le tretji si bom prihranil za pozneje.«⁶

V Nahtigalovem raziskovalnem opusu se je ta način analitičnega opazovanja pozneje izčistil v metodo primerjalne lingvistične rekonstrukcije, na podlagi katere je postalo mogoče združiti raznoliko lingvogenetsko podlago treh verznihs starocerkvenoslovanskih spomenikov (Azbučna molitvena pesnitev z akrostihom pred predgovorom k razlagam nedeljskih evangelijev; Proglas svetemu evangeliju na začetku tetraevangelija; Pohvala carju Simeonu).⁷ V temeljni razpravi *Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev*, ki jo je dokončal med drugo svetovno vojno leta 1942, je namreč Nahtigal postavil metodološko nove smernice interpretacije besedil starocerkvenoslovanske pismenosti, ki so bile ključne tudi zaradi povsem individualnega pristopa k opazovanju jezikovnega gradiva. Zato je vredno omeniti Nahtigalovo presežno skromnost v razmerju do lastnih raziskav in dognanj, s katero je premagoval tudi dosežke svojih učiteljev in s tem uresničil lastno trditev, da »individualnemu obvladovanju kakršne koli vede niso stavljenе seveda nikakršne meje« (Nahtigal 1949:51). V tej razpravi je sicer izhajal iz preteklih študij tujih slavistov, vendar je svoje razglabljanje osnoval na rokopisnih virih ter samovoljno izbranem kriteriju vrednotenja. Na ta način je Nahtigal zmožgel dokazati trdnejše osnove tako ustvarjalnosti, ki se odraža v najstarejših slovanskih spomenikih, kot tudi poetoloških načel prvih besedil starocerkvenoslovanske pismenosti, s čimer je v mnogem zamajal pretekle in poznejše poskuse zavrnitve izjemnosti in literarne dovršenosti prvih spomenikov, pripisanih neposredno svetima bratoma Cirilu in Metodu ter njunim učencem. Poleg tega je potrdil tesnejšo vez z bizantinsko patristično

5 <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi384232/>, vpogled 31. 3. 2018.

6 Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani: rokopisni oddelek: Ms 1392, zapuščina Matije Murka, mapa VII/1: korespondence.

7 Pri navajanju vprašanje avtorstva namenoma puščamo ob strani, saj je v znanosti izzvalo nedokončane polemike.

mislijo Gregorija Nazianskega (Nahtigal 1942:11, 48) in Janeza Damaščana (Nahtigal 1942:87) ter njeno recepcijo utemeljil prav tako z metričnim načelom (in odstopi od le-tega, ki jih je raziskovalec razumel kot nedvomne ‚licentias poeticas‘), pri čemer je imel odločilno vlogo fonetični ustroj glagolice (Nahtigal 1942:24) v nasprotju z latinskimi črkami, ki te sposobnosti za slovanske jezike niso imele. S tem je Nahtigal ne le dokazal nesporen ritmično-riman značaj najstarejših slovanskih besedil, tako v slovenščini kot tudi v starocerkvenoslovanščini, temveč je z opredelitvami redkih poetskih sredstev, načinov in izrazov, kot so na primer palilologija, muzikalni naglas, molitveni zaključek, pokazal tudi na razmeroma nesprenemljiv in arhaičen metrični sistem ter s tem ustvaril podlago za sleherno nadaljnje preiščevanje o poetiki starocerkvenoslovanske pismenosti. V tem pogledu je s to študijo Nahtigal postavil temelje preučevanja staroslovanske pismenosti kot nabožne književnosti, saj je opozoril na njeno umetelnost, preiščevanost in globljo sporočilnost. Namen in obzorje starocerkvenoslovanskega izraza sta se tako z Nahtigalovo razpravo naenkrat neogibno razširila (s teologije, zgodovine in liturgike) še na poezijo, filozofijo in mistiko – vse preučevane seveda v nujni sopostavitvi z bizantinskim duhovnim in zgodovinskim izročilom, ki je šele omogočilo dokončno ovrednotenje osamosvojenega slovanskega (knjižnega, literarnega) izraza, rabljenega v obliki molitvenih hvalnic, evokacij in posvetitev. Tega ni pred njim v tako sintetični obliki in s tako nedvoumnimi trditvami med slavisti izrazil nihče. Nahtigal se je bržkone zavedal, da piše prvo retoriko prve starocerkvenoslovanske ustvarjalnosti.

V pismu z dne 4. aprila leta 1913 je Nahtigal Murku poročal, kako napreduje z delom in ob tem zagovarjal svojo metodo celostne in podrobne obravnave jezikovnega gradiva. V zaključku omenja, da mu edino zadovoljstvo predstavlja vest o tem, da je njegove izsledke navajal V. Jagić v svoji novi razpravi:

»Te dni mislim končati substantive, kar je pač glavni del – saj adjektivi in konjugacija ne zavzamejo toliko prostora. Napisanih je za tisk okrog 150 strani celopolnih strani ter je poleg po možnostih popolnega materiala tudi v veliki vrsti najrazličnejših podrobnosti mnogo novega. J. prof. Reiterja sem v daljšem razgovoru zainteresiral. /.../ Lahko si mislite, kako bi si iz vseh ozirov želel po mogočnosti čim prej dati v tisk potrebni zaokroženi kvantum svojega dela. Gotovo bi bil lahko, kakor Kul’bakin, zbral le nekaj vidnih stvari in o njih govoril, ali to ni bilo od samega početka moja namera. Kajti za mojo svrhu se je hotelo pregleda čez čim več materiala. Tudi Iv. Prijatelj in Fr. Kidrič, ki mu tudi, kakor je pravil, neče prav spešno iti delo od rok, mi svetujeta, naj se osebno pogovorim z Vami. Ali ne bi bilo mogoče dati takoj substantive v tisk, pa bi v tem času pribavil še ostalo iz oblikoslovja, mej tem ko bi besedotvoritev izšla v drugem zvezku? /.../ Veselilo me je zadnje čase, da je Jagić v celem večjem odstavku svoje nove ‚Entstehungsgeschichte‘⁸ uporabil mojo rusko razpravo, ki mu služi tam za podlago. Pa to boste pač sami najbolje razsodili.«⁹

8 Verjetno gre za razpravo V. Jagića *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Najprej je izšla v dveh delih, ki sta kmalu pošla, zato se je avtor odločil za razširjeno izdajo (gl. Sturm-Schnabl 2004:34, op. 30).

9 Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani: rokopisni oddelek: Ms 1392, zapuščina Matije Murka, mapa VII/1: korespondence.

Roman Osipovič Jakobson je šele leta 1953 pisal Francu Grivcu, da za svoje nadaljnje raziskovanje nujno potrebuje Nahtigalovo razpravo *Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih pesnitev* (Zajc 2017:249). Prav tako se je Jakobson zavedal, da ne more prek Nahtigalove izdaje in prevoda *Besede o pohodu Igorjevem*, ki je izšla v celoti leta 1954 in ki predstavlja Nahtigalovo delo poznih let (prim. tudi Derganc 2002, 2007). Zdi se torej, da je Jakobson, ki je v Ameriki v okviru seminarja pravoslavnega Inštituta svetega Vladimirja načrtoval niz predavanj o svojih dolgoletnih izsledkih glede izvirnosti tega prvega staroruskega spomenika, Nahtigalovo izdajo upošteval bolj kot tedanje ruske interpretacije. Tako je Rajku Nahtigalu tudi posvetil svojo razpravo *Verzni citati v velikomoravski hagiografiji*, v kateri se je navezoval na njegovo študijo *Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih pesnitev*, objavljena pa je bila v *Slavistični reviji* leta 1957 (Jakobson 1985:285). To Nahtigalovo ključno razpravo je Jakobson upošteval tudi pri lastni izdaji (objavi) Konstantinovega Prologa k Evangelijem, zlasti glede oznak razdelitve verzne vrstice na pet zlogov (enojna razdelitev: /), po njih pa cezuri ter s cezuro po sedmem zlogu (dvojna razdelitev: //), kot je to eksplicitno tudi navedel (Jakobson 1985:198). Nepogrešljiv je bil Nahtigalov prispevek še pri Jakobsonovih razpravah *Drobni domačijski viri za slovansko cerkveno zgodovino* (*Minor Native Sources for the Early History of the Slavic Church*), ki je bila posvečena Franciscu Dvorniku in objavljena v reviji *Harvard Slavic Studies* leta 1954, ter pri temeljni Jakobsonovi razpravi z naslovom *Srž primerjalne slovanske književnosti* (*The Kernel of Comparative Slavic Literature*) (Jakobson 1985:35, 186).

Naravnost imenitno se zdi, da je študije Rajka Nahtigala navajal v prid lastni argumentaciji že knez Nikolaj S. Trubeckoj, ta začetnik kritične slovanske primerjalne fonologije in med drugim tudi mentor pri doktorski disertaciji A. V. Isačenka, ko je razpravljal *O odrazih splošnoslovanskega nosnika ě v češčini*. Čeprav se je Trubeckoj v tej razpravi v opombi skliceval tudi na Ramovševo *Historično gramatiko slovenskega jezika* (I), je Nahtigalova referenca zanj predstavljala vezni člen v vmesni navidezni zastranitvi, ki jo je avtor potreboval za utemeljitev diskurzivne sposobnosti lingvističnega mišljenja: na ta način je pokazal na daljnosežnejši pomen Nahtigalovih raziskav, v katerih je našel tiste obrobne notice, ki so jezikoslovje odpirale drugim vedam oziroma so vzpostavljale osnove za širitev raziskave v literarne vede, sociolingvistiko in semiotiko. Takole pravi N. S. Trubeckoj, ki je izhajal iz svoje ugotovitve, da niti najstarejša slovanska abeceda niti primeri najstarejših izposojenk ne potrjujejo teze o obstoju nazaliziranih/nosnih samoglasnikov v slovanskih jezikih, obstajajo le sledi v primerih iz laških jezikov (severnomojavska narečja češčine): »K temu se pridružuje še vtis, da /.../ razdelitev nosnega zloga na ‚čisti samoglasnik + nosni soglasnik‘, še posebej pred

zvenečimi obstaja, čeprav, seveda, more biti dopuščena tudi fiziološka razlaga« (Trubetskoy 1988:214–215), pri čemer je navedel navezavo na Nahtigalovo razpravo *Freisingensia II. Zastopniki prvih slovanskih nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih* (Nahtigal 1915:90).

Nahtigalovo delovanje v Ljubljani

Nahtigal se ni nikdar oddaljil od kritične šole graške in dunajske slavistike, saj je bil najprej leta 1917 sprejet za rednega profesorja na Univerzi v Gradcu in šele dve leti za tem, leta 1919, postal tudi redni profesor na tedaj mladi Univerzi v Ljubljani, kjer je predaval splošno slovansko filologijo s staro cerkveno slovanščino. Janku Šlebingerju je Rajko Nahtigal pisal prijateljska pisma, v katerih se je podpisoval kot »Rajko Slavec«. Kljub familiarnemu tonu je J. Šlebingerju Nahtigal tedaj že kot predsednik Znanstvenega društva za humanistične vede in kot vodja Seminarja za slovansko filologijo iz Gradca pisal v Ljubljano o zadevah, ki so ga notranje najbolj zadevale, saj so se dotikale njegovih raziskovalnih zanimanj. S Šlebingerjem, ki je Nahtigalu med drugim kolegialno svetoval glede rabe starih narečnih izrazov (Nahtigal 1936:49, 51), sta si medsebojno pomagala tudi v obliki različnih priporočil za določene izdaje knjig. Iz pisma z dne 21. 12. 1911 izvemo, da je Nahtigal načrtoval tudi povsem literarni zapis o slogu L. N. Tolstoja, ki naj bi bil objavljen v Zvonu. Že leta 1912 je Šlebingerja prosil za priporočilo o Krajncjevi izdaji Valvazorjeve *Slave vojvodine Kranjske*. V pismu z dne 13. junija leta 1918 mu je poročal tudi o uredniških zadregah glede izdaj historičnih slovanskih jezikovnih vsebin, na primer Štrekljevih predavanj. Nahtigalovo pismo je predstavljalo priporočilo za nadaljnje možnosti objave v Ljubljani:

»... da bi mariborsko zgodovinsko društvo, kjer sem tudi v odboru, izdalo Štrekljeva predavanja o zgodovinski slovenski slovnici. Ima pa pri tem precejšnje težave. Kar je zopet umevno, saj zgodovinsko društvo res ni kompetentno izdajati take knjige, pa si tudi dr. Slomšek ne prisvaja nepotrebne poklicanosti, postati redaktor izdaje. Od neke ali celo nekih strani, posebno še ljubljanske Tiskovne zadruge se je odboru svetovalo, naj se po-
briga, da izda knjigo Matica. Tudi jaz sem mnenja, da bi to lepo lahko spadalo v delokrog Matičin, ki bi s tem pokazala tudi dobro pieteto do pokojnika ter mu tako poskrbela še za nov literaren spomenik. Da bi bil naš jezikoslovni Časopis tako daleč, da bi lahko mislilo tudi že na izdajo nameravanih posebnih znanstvenih knjig, bi kratko malo priložil izdajo per nas. Ali naše strogo znanstveno podjetje ne uživa pri našem provincijalno izobraženem svetu tiste popularnosti /.../ Za redaktorja tiska bi imeli sedaj v Ljubljani kot nalašč privatnega docenta dr. Fr. Ramovša.«¹⁰

Ob 80-letnici V. Jagića je iz Gradca pisal Šlebingerju o svojem prispevku za Ljubljanski zvon:

¹⁰ Ms 1431, mapa VII: korespondenca.

»Sedaj pišem za Lj. Zv¹¹ (so me že zopet ujeli in napregli) o Jagičevi 80-letnici. Ali meni je to lažje pisati nego kateremu koli drugemu. Koliko je tu treba takta in treba pazljivosti si ne smem ponavljati le za drugimi itd. itd.! Brskati sem moral za svojimi pismi od njega, brati tudi dostopno že korespondenco njegovo idr. Torej stvar napravlja več posla, nego si more misliti.«¹²

S svojim učencem Franom Ramovšem je imel Rajko Nahtigal pristen prijateljski in obenem spoštljiv odnos, zavedal pa se je tudi Ramovševe interesne prioritete, ki jo je predstavljal ljudski jezik (Nahtigal 1955/1956, 239). Čeprav je bil mojster knjižne slovenščine, se je Nahtigal z namenom nove raziskave ter vračanja vrednosti predhodnikom slavistom edinstveno lotil tudi obravnave jezika ljudskega izročila na primeru ljudske baladne pesmi *Mlada Breda*. Nahtigal je opozoril na vse slovenske in južnoslovanske različice (hrvaške) ter izdaje (dve glavni redakciji) (Nahtigal 1940:32–36), obenem pa poudaril vrednost tiste *MLade Brede*, ki jo je izdal Izmail Ivanovič Sreznjevski in jo med drugim tudi zelo pravilno žanrsko označil kot baladno. Celo več, Nahtigal je pokazal, da je slednjo različico upošteval tudi France Prešeren pri iskanju adekvatnega slovenskega molitvenega jezika, ki ga je predal v verzih najlepšega elegičnega zaključka *Krsta pri Savici*, iz ust Bogomile (prim. Zajc 2017:81–82). Sreznjevskemu je potemtakem Rajko Nahtigal skušal vrniti tisti pomen prvega preučevalca originalnih rokopisnih virov, začetnika primerjalne slovanske leksikologije ter historične gramatike ruskega jezika (Nahtigal 1949:23), ki ga je V. Jagić deloma okrnil (Jagić 1910:468). Strogo razumsko sprejemanje dosežkov prejšnjih slavistov, Jagića in Miklošiča, pa je Nahtigala pravzaprav že od začetka vodilo v nezmotljivi smeri odkrivanja natančnih robov med staro slovenščino in pisemskim izročilom starocerkveno-slovanščine. Ne preseneča tudi, da je Nahtigal v zadnjih letih ustrezno nastopil nasproti zmedi glede fonetičnih pravil izgovora, ki naj bi se uvajala v slovenski jezik prek šolskih učbenikov: opazil je mešanje navodil za izgovor dvoustničnega ‚u‘ in dvoglasniškega ‚w‘, ki sta se v strokovni literaturi sicer že dalj časa deloma zamenjevala (Škrabec, Breznik, Kolarič), vendar pa slednje ni moglo biti predmet razprave v šolskih učbenikih (Nahtigal 1955/1956:237–239).

Velja omeniti tudi Nahtigalova pisma Mirku Ruplu kot tedanjemu upravniku ljubljanske Narodne univerzitetne knjižnice, ki jih je pisal dve leti pred smrtjo, v katerih se je močno razburil. Najbolj ga je vznemirilo, da se je izgubilo besedilo njegovega govora, ki ga je imel še kot doktorski študent (»cand.phil.«) na Dunaju, na slavnostni prireditvi vseh slovanskih dijaških društev, leta 1900, ob stoletnici Prešernovega rojstva. Besedilo je bilo sicer objavljeno v Ljubljanskem zvonu, vendar ta različica »ne zadošča, ker je ‘veliki liberalec’ Aškerc izpremenil mesto o požigu pesmi ob času

11 Seveda je mišljen Ljubljanski Zvon.

12 Prav tam.

Prešernove smrti«, izvirnik pa je Nahtigal podaril Prešernovemu muzeju, ko je ta šele nastajal. Nahtigal je vztrajal, da se mu vrne njegov rokopis, ki je »bliže resnici«. V pismu z dne 11. aprila leta 1956 je ugotavljal malomarnost univerzitetnih delavcev in akademikov, saj se je njegov rokopis znašel med zapuščino Franca Kidriča. Pismo, naslovljeno na M. Rupla, je Rajko Nahtigal zaključil z ogorčenimi besedami:

»Prof. Kos pripominja, da je omenjeno gradivo Akademija po smrti prof. Kidriča prejela od vlade ne samo v neurejenem, marveč tudi v zelo okrnjenem stanju. Rad bi vedel, kdo je moj rokopis odzvel ali ga celo zavrgel. Smatram, da je to za mene, oprostite, kulturnen škandal, da se tako postopa z gradivom, ki je bilo zbrano in podarjeno za Prešernov muzej. Ali so Vam kaj znana pota gradiva naprej iz Knjižnice?«¹³

Za zaključek

Še posebej se zdi pomembno, da je Rajko Nahtigal – kot novodobni lingvist – zmožl sintetično združevati diahrono in sinhrono raziskave, saj je dejavno spremljal na primer starocerkvenoslovanske sledi v tedaj sodobni ruščini, s tesno naslonitvijo na Šahmatova (prim. Derganc 2002). Prav tako mu niso ostale tuje obrobne redakcije »središčnega starocerkvenoslovanskega jezika« (opozarjal je na primer na valaško-moldavsko cerkvenoslovansko recenzijo, ki je bila vedno odrinjena na rob staroslovanskih študij /Nahtigal 1949:96/), ki ga je razumel kot »historičnega reprezentanta praslovanščine kot izhodišča« (Nahtigal 1949:51) ter v tem pogledu nenazadnje tudi kot »staroslovenski« jezik, kakor ga je poimenoval Fran Miklošič (Miklosich 1852:VI–VII), katerega misel in delo je v resnici Rajko Nahtigal nadaljeval. Oba (edina prava) klasična slovenska filologa sta namreč nadgradila in obogatila vsa prejšnja prizadevanja slavistov ter obenem poskušala zaobjeti historično strukturo vseh slovanskih jezikov (prim. Nahtigal 1949:19, 65, op. 43).

Usodo Rajka Nahtigala kot klasičnega slovanskega filologa naj sklenejo besede iz neobjavljenega nekrologa izpod peresa Bratka Krefta:

»Tudi njemu kakor Kopitarju ni dala posebne teže aktualna publicistika, saj je po ruski revoluciji 1917. leta objavil v Gradcu v neruščini članek 'Menševiki in boljševiki', 'Alpski Nemci in Slovenci', pozneje pa še v objavah doma (1919) razmišljanje 'Južnoslovansko-italijansko sporno vprašanje' in leta 1923 članek 'Vpliv ruske revolucije na ruski jezik' (Jutranje novosti 1923, str. 233-239). Tudi ti Nahtigalovi spisi, ki so jih izgovarjale takratne politične razmere, izrekajo z vsem njegovim delom o globokem Nahtigalovem slovenskem patriotizmu, hkrati pa o njegovem svetovljanstvu. S hvaležnostjo in priznanjem se ga spominjam še posebej kot vnetega soustanovnega člana in kot svojega prvega predsednika. Ne spominjam pa se ga le ob stoletnici njegovega rojstva¹⁴ marveč zmeraj in povsod, kadar je beseda o naših velikih znanstvenikih /.../

13 Mirko Rupel, Ms 1851, mapa II: pisma.

14 Slednja besedna zveza napotuje k sklepu, da je nedokončan Kreftov zapis prvotno nastal ob neki obletnici Nahtigalovega rojstva.

Med njimi vsekakor častno in trdno mesto zastopa tudi Nahtigal s svojim znanstvenim delom, nič manj pa kot človek plemenite nature, čigar delo ne izpričuje le vélikega slavista, marveč tudi humanista s tistimi etičnimi lastnostmi iz prvih časov slavistike in romantike, Herderja in Dobrovskega, ko je pomenila za vsakega dobronamernega in kulturnega človeka beseda Slovan toliko kakor človek, kar je pesniško najbolj in najlepše izpovedal tudi Prešeren v svoji Zdravljici. SLAVA IN ČAST NAHTIGALOVEMU DELU IN SPOMINU.¹⁵

Literatura

Rokopisi

- Janko Šlebinger: Ljubljana, Narodna univerzitetna knjižnica, rokopisni oddelek:
Ms. 1431, mapa VII: korespondenca.
- Mirko Rupel: Ljubljana, Narodna univerzitetna knjižnica, rokopisni oddelek:
Ms. 1851, mapa II: pisma.
- Matija Murko: Ljubljana, Narodna univerzitetna knjižnica, rokopisni oddelek:
Ms 1392, mapa VII/1: korespondence.
- Bratko Kreft: Ljubljana, Narodna univerzitetna knjižnica, rokopisni oddelek:
Ms. 1820, mapa: nekrologi.

Babič, V. 2012: Cerkvonoslovska ostalina na Slovenskem: Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža iz Supraselskega zbornika. *Slavistična revija* 60/1, 41–58.

Grivec, F., 1927: *Slovska apostola sv. Ciril in Metod*. Ljubljana: Apostolstvo sv. Cirila in Metoda, Jugoslovska tiskarna.

Grivec, F., 1942: *Zarja stare slovske književnosti. Frisinški spomeniki v zarji sv. Cirila in Metoda*. Ljubljana: Ljudska tiskarna.

Derganc, A., 2002: Rusistika v delih R. Nahtigala. A. Derganc. *Historizem v slovskem jeziku, literaturi in kulturi*. Obdobja 18. Ljubljana: Center za slovsčino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 43–62.

Derganc, A., 2007: Novejši prispevki k polemiki o avtentičnosti Slova o polku Igoreve. *Slavistična revija* 55/1–2, 389–397.

Jakobson, R. O., 1985: *Selected Writings – Early Slavic Paths and Crossroads*. New York; London; Berlin: Walter de Gruyter.

Kolarič, R., 1948: Bibliografija prof. dr. Rajka Nahtigala. *Slavistična revija* 1, 99–105.

15 Ms. 1820, Nekrologi (Bratko Kreft).

- Lavrov, P., 1930. *Materialy po istorii voznikovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti*. Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Trudy slavjanskoj komissii, I.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 1979. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Jagić, V., 1910: *Istorija slavjanskoj filologii*. Sanktpeterburg: Tipografija imperatorskoj akademii nauk.
- Jagić, V., 1913: *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Berlin.
- Jakopin, F., 1977: Krog Nahtigalovih korespondentov – jezikoslovcev in filologov. *Nahtigalov zbornik ob stoletnici rojstva*. Slovansko jezikoslovje. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FF. XIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 119–135.
- Jakopin, F., 1991: Iz spominov na R. Nahtigala in F. Ramovša. *Jezikoslovni zapiski* 1, 9–19.
- Mikhailov, N. 2001: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika.
- Metaphrastes, S. 1971: *Die Chronik des Symeon Metaphrastes und Logothetes*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Nahtigal, R. 1915: Freisingensia. Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov. II. Zastopniki prvotnih slovanskij nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 12, 77–122.
- Nahtigal, R., 1922: *Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung. I. Substantiva auf Konsonanten*. Heidelberg: Slavica VII.
- Nahtigal, R., 1936: *Starocerkvenoslovanske študije*. Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 15. Filološko-lingvistični odsek 3. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Nahtigal, R. 1940: Prezrta izdaja I. I. Sreznevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in ziljskega »reja«. *Slovenski jezik* 3/1–2, 28–45.
- Nahtigal, R., 1941–42: *Euchologium Sinaiticum: starocerkvenoslovanski glagolski spomenik*, (Dela, 1; 2). Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.
- Nahtigal, R., 1942: *Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev*. Razprave I. Filozofsko-filološko-historični razred. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti (posebni odtis), 1–116.
- Nahtigal, R., 1946: *Ruski jezik v poljudnoznanstveni luči*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Nahtigal, R., 1949: *Uvod v slovansko filologijo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Humanistični oddelek filozofske fakultete.

- Nahtigal, R. 1955–56: Neki fonetično napačni nauk v slovenskih slovnica. *Jezik in slovstvo* 1, 237–239.
- Miklosich, F., 1852: Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen. Wien.
- Orožen, M., 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Pentkovski, A. M., 2014: Slavjanskoe bogosluženie v arhiepiskopii svjatitelja Metodija. *Sancti cyrillus et Methodius et hereditas slavica litteraria DCCCLXIII–MMXIII*. Belgradi MMXIV: Institutum linguae serbicae academiae scientiarum et artium serbicae. *Paleoslavica et serbica antiqua* I, 25–102.
- Pogorelec, B., 1977: Nahtigalova Freisingensia v luči novejših študij. *Nahtigalov zbornik ob stoletnici rojstva*. Slovansko jezikoslovje. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FF. XIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 375–389.
- Siecienski, E. A., 2010: *The Filioque. A History of a Doctrinal Controversy*. Oxford: Oxford University Press.
- Smolik, M., 2004: Vsebinski opis. *Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia*. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: ZRC SAZU, 10–16.
- Sturm-Schnabl, K., 2004: Aktualnost Miklošičevega znanstvenega dela in misli. *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 19–46.
- Trubetzkoy, N. S., 1988: *Opera slavistica minora linguistica*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Zagiba, F., 1971: *Das Geistesleben der Slaven im frühen Mittelalter: die Anfänge des slavischen Schrifttums auf dem Gebiete des östlichen Mitteleuropa vom 8. bis 10. Jahrhundert*. Annales Instituti Slavici 9. Wien-Köln-Graz: Böhlau.
- Zajc, N., 2015: Jezikovne etude, variacije in rime A.V. Isačenka. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Zajc, N., 2017: Izmail Ivanovič Sreznjevski, prvi profesor slovanskih jezikov v Rusiji. *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo*. Ljubljana: ZRC SAZU, 65–84.
- Zajc, N., 2017: Roman Osipovič Jakobson. *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo*. Ljubljana: ZRC SAZU, 219–252.

Summary: Rajko Nahtigal – a Portrait of Classical Slavist

This contribution through different perspectives shows both research and biographical path of Rajko Nahtigal as one of the last “classic Slavic philologists”. Different methods, with which he dealt with Slavic literacy from the beginnings to the development days, are presented. They deal with Slavic literacy from the beginnings to the development days,

which extend to areas of cultural history, sociolinguistics, liturgy, literary history and the poetics of Slavic literature, and as such exceed narrow linguistic treatment and for which Nahtigal's studies are topical not only for present researchers of Old Church Slavic literacy, but also for the examiners of other Slavic languages and literature.

The text also includes some manuscript passages of correspondence material published for the first time, which also partially illuminate the deepened personality of Rajko Nahtigal.

Key words: Old Church Slavonic, Russian, Old Slovene, Slavic Philology, Old Prayers in Verse, Freising Manuscripts, Saint Cyril and Methodius.